

مبانی حقوق

و

قانون اساسی

مؤلف

مهدی هنرمند

۱۳۹۰

سرشناسه: هنرمند، مهدی، ۱۳۵۶-
 عنوان و نام نام پدیدآور: مبانی حقوق و قانون اساسی / مؤلف مهدی هنرمند
 مشخصات نشر: تهران: همپا، ۱۳۹۱. نوبت چاپ اول
 مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۱۰-۶۹-۹
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
 موضوع: ایران. قانون اساسی (جمهوری اسلامی)
 موضوع حقوق -- راهنمای آموزشی (عالی)
 موضوع حقوق -- ایران -- راهنمای آموزشی (عالی)
 شناسه افزوده: دانشگاه جامع علمی-کاربردی. مرکز آموزش علمی-کاربردی فرهنگ و هنر، واحد ۳۱
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱ م ۹۹-۴۳۰/ک
 رده‌بندی دیوئی: ۳۴۰
 شماره‌ی کتابخانه‌ی ملی: ۲۵۱۸۹۵۲

مرکز آموزش عالی علمی-کاربردی
 فرهنگ و هنر ۳۱ تهران
 تحت نظارت دانشگاه جامع علمی-کاربردی

هنرمند

شناسنامه کتاب

مؤلف	: مهدی هنرمند
عنوان	: مبانی حقوق و قانون اساسی
ناشر	: انتشارات همپا
طرح جلد	: سحر بنی‌هاشمی حامد آتی‌نگار
نوبت چاپ	: اول، بهار ۱۳۹۱
تیراژ	: ۱۵۰۰ نسخه
قیمت	: ۶۰۰۰۰ ریال
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۱۰-۶۹-۹

© کلیه‌ی حقوق محفوظ است

مرکز پخش: تهران ۴۸ ۵۷ ۶۶ ۹۹ ۱۵، خ. استاد نجات‌اللهی (ویلا)

کوچه‌ی مراغه، شماره‌ی ۶، طبقه‌ی چهارم، واحد ۱۰۸

تلفکس: ۸۸ ۹۴۰ ۵۷۴ و ۸۸۸۰ ۶۴۷۹

همراه: ۹۱۲ ۱۷۸ ۳۲ ۴۹ : ۰۹۱۲ ۵۱۰ ۶۳ ۷۶

پست الکترونیکی: hampa.pub@gmail.com

فهرست مطالب

۹	مقدمه‌ی ناشر
۱۱	مقدمه مرکز
۱۳	پیشگفتار
۱۵	مقدمه
۱۷	فصل اول
۱۷	کلیات و مفاهیم
۱۸	گفتار اول - مبانی و معانی حقوق و اهداف آن
۱۸	الف) مبانی حقوق
۱۹	ب) معانی حقوقی
۲۱	ج) اهداف حقوق
۲۱	الف) حقوق فردی
۲۴	۱. افلاطون و عدالت
۲۴	۲. ارسطو و عدالت
۲۴	۳. رومیان و عدالت
۲۵	۴. اخلاق و عدالت
۲۵	ب) حقوق اجتماعی
۲۷	گفتار دوم - قاعده حقوقی و اوصاف آن
۲۷	الف) تعریف قاعده حقوقی
۲۷	ب) اوصاف قاعده حقوقی
۳۵	گفتار سوم - قانون اساسی و موضوعات آن
۴۰	ب) موضوعات قانون اساسی
۴۰	۱. مقدمه قانون اساسی
۴۰	۲. حقوق ملت
۴۱	۳. قوای سه‌گانه
۴۲	۴. سایر نهادهای سیاسی
۴۳	۵. بازنگری در قانون اساسی
۴۵	فصل دوم

۴۵	رابطه حقوق با سایر علوم
۴۶	گفتار اول - رابطه حقوق و جامعه‌شناسی
۴۸	گفتار دوم - رابطه حقوق و مذهب
۵۰	۱. تفاوت در منشاء شکل‌گیری
۵۰	۲. تفاوت در هدف
۵۱	۳. تفاوت در ثبات
۵۲	۴. تفاوت در ضمانت اجراء
۵۳	گفتار سوم - رابطه حقوق و اخلاق
۵۷	فصل سوم
۵۷	تقسیمات علم حقوق
۵۸	گفتار اول - حقوق داخلی
۶۰	الف) حقوق خصوصی و شعب آن
۶۰	۱. حقوق مدنی
۶۱	۲. حقوق تجارت
۶۵	۳. آیین دادرسی مدنی
۶۵	۴. حقوق پزشکی
۷۰	۵. حقوق مالکیت‌های فکری
۷۰	ب) حقوق عمومی و شعب آن
۷۱	۱. حقوق اساسی
۷۲	۲. حقوق اداری
۷۳	۳. حقوق جزا
۷۵	۴. حقوق مالی
۷۷	گفتار دوم - حقوق خارجی (بین‌المللی)
۷۹	الف) حقوق بین‌الملل عمومی
۸۱	ب) حقوق بین‌الملل خصوصی
۸۲	۱. تابعیت
۸۲	۲. حقوق بیگانگان
۸۲	۳. تعارض قوانین

فصل چهارم ۸۳

نظام‌های حقوقی معاصر ۸۳

گفتار اول - نظام حقوقی رومن - ژرمن ۸۴

۱. جایگاه و نقش قانون ۸۵

۲. منطق حقوقی ۸۶

۳. حقوق عمومی و خصوصی ۸۶

الف) کشورهای عضو این نظام ۸۷

ب) ویژگی‌های این نظام حقوقی ۸۷

گفتار دوم - نظام حقوقی کامن‌لا ۸۹

الف) کشورهای عضو این نظام ۸۹

ب) ویژگی‌های این نظام حقوقی ۸۹

۱. دادگاه‌هایی که ایجاد رویه می‌کنند ۹۰

۲. حل و فصل مسایل جدید بر اساس رویه ۹۰

۳. ایجاد و توسعه قواعد و اصول حقوقی در کامن‌لا ۹۰

گفتار سوم - نظام حقوقی اسلام ۹۳

الف) مبانی و منابع نظام حقوقی اسلام ۹۳

ب) کشورهای عضو این نظام ۹۴

فصل پنجم ۹۵

منابع حقوق ۹۵

گفتار اول - قانون ۹۶

الف) مفهوم قانون ۹۷

ب) طبقه‌بندی قوانین ۹۹

۱. آیین‌نامه ۱۰۳

۲. تصویب‌نامه ۱۰۴

۳. بخشنامه ۱۰۴

۴. دستورالعمل ۱۰۴

ج) وضع قانون ۱۰۵

گفتار دوم - عرف ۱۰۸

۱۰۸	الف) مفهوم عرف از دیدگاه‌های مختلف
۱۰۸	۱. مفهوم عرف از دیدگاه حقوقدانان
۱۱۰	۲. مفهوم عرف از دیدگاه جامعه‌شناسان
۱۱۱	ب) ارکان عرف
۱۱۵	گفتار سوم - رویه قضایی
۱۱۷	الف) تناقض یا تعارض قانون
۱۱۷	ب) تزامن دو قانون
۱۱۷	ج) نقض قانون
۱۱۸	د) سکوت قانون
۱۱۹	گفتار چهارم - اندیشه‌های حقوقی
۱۲۱	فصل ششم
۱۲۱	قانون اساسی
۱۲۲	معانی ماهوی و اعتباری قانون اساسی
۱۲۳	۱. معنی ماهوی
۱۲۳	۲. معنی اعتباری
۱۲۳	گفتار اول - قانون اساسی ایران
۱۲۳	الف) تاریخچه
۱۲۵	ب) مبانی
۱۲۷	گفتار دوم - قانون اساسی و حاکمیت
۱۲۷	الف) مفهوم حاکمیت
۱۲۸	ب) حاکمیت ملت
۱۳۰	گفتار سوم - قانون اساسی و رهبری
۱۳۰	ب) تعیین رهبری
۱۳۱	ج) وظایف و اختیارات رهبری
۱۳۵	گفتار چهارم - قانون اساسی و قوای سه‌گانه
۱۳۵	الف) قوه مجریه
۱۳۷	ب) قوه مقننه
۱۳۸	ج) قوه قضائیه
۱۴۰	گفتار پنجم - قانون اساسی و سایر نهادهای سیاسی

- الف) سازمان صدا و سیما ۱۴۰
- ب) شورای عالی امنیت ملی ۱۴۰
- ج) مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۴۱
- متن کامل قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران همراه با اصلاحات سال ۱۳۶۸ ۱۴۲
- فهرست منابع و مآخذ ۱۹۵
- فهرست کتاب‌های نشر هم‌پا ۱۹۹

www.ketab.ir

مقدمه‌ی ناشر

اثر بخشی و کارایی هر سامانه‌ی آموزشی به عواملی گوناگون نظیر تهیه و تدوین منسجم منابع آموزشی بستگی دارد و نبود آن در درازمدت می‌تواند منجر به تأثیراتی نامطلوب شود. از آنجا که دانشجویان دانشگاه‌های علمی - کاربردی پس از پایان هر دوره پودمانی و آغاز ورود به مقطع کارشناسی باید در آزمون امتحان جامع شرکت کنند، نبود منابع واحد، ممکن است به ارائه منابع مختلف از سوی اساتید دانشگاه منجر شود.

مرکز آموزش عالی علمی - کاربردی فرهنگ و هنر واحد ۳۱ تهران با درک این مسئله اقدام به آماده‌سازی مجموعه‌هایی متناسب با واحدهای درسی کرده است که از این طریق نیازهای اطلاعاتی دانشگاه‌های جامع علمی - کاربردی برطرف خواهد شد. مسئولان محترم این دانشگاه با تشویق اساتید مجرب و علاقه‌مند در حوزه‌های گوناگون توانسته‌اند مجموعه‌ای از منابع درسی را در سطحی وسیع تهیه و سازمان‌دهی کنند تا قسمت اعظمی از منابع مورد نیاز دانشجویان و دانش‌پژوهان را به‌شکلی منسجم و یکپارچه فراهم آورند.

در این میان، ما نیز توانسته‌ایم با استفاده از فرصت همکاری ارزشمند نشر هم‌پا و حوزه‌های دانشگاهی این هدف را محقق سازیم. پیامد این تعامل، نشر بخشی از منابع درسی دانشجویان و دانش‌پژوهان دانشگاه‌های جامع علمی - کاربردی است.

در این زمینه، مساعدت، تضمین همکاری و عنایت صمیمانه‌ی جامعه‌ی دانشگاه‌های علمی - کاربردی موجب بسی دلگرمی است. ما تلاش کرده‌ایم تا تمامی توان این مؤسسه در خدمت ارائه‌ی هرچه بهتر مجموعه‌های فرهنگی به کار رود.

نشر هم‌پا

پاییز ۱۳۹۰

مقدمه مرکز

عصر کنونی که به‌درستی می‌توان آن را عصر اطلاعات و دانش نامید، آکنده از مسائل پیچیده قابل مشاهده و مکنونی است که منجر به این شده تا طراحان برنامه‌های درسی برای آشنایی دانشجویان رشته‌های فرهنگ و هنر و خدمات اجتماعی اقدام به ارائه دانش پایه مربوط به حقوق نمایند.

دانش امروزی نیز فوق‌العاده تخصصی شده لذا هیچ فردی نمی‌تواند اطمینان داشته باشد که بتواند حتی بر یک رشته از دانش بشری احاطه کامل داشته باشد اما یادگیری و به‌کارگیری فنون و مهارت‌های علمی - کاربردی در یک موضوع، این مزیت را دارد که تا حد زیادی افراد را برای حل و فصل مسائل و همچنین پیش بینی شرایط آتی مهیا و آماده سازد. عدم توجه کافی مؤلفان و مترجمان ارجمند به سطوح میانی آموزش عالی به‌ویژه آموزش‌های کاردانی علمی کاربردی، می‌طلبد که مدرسان ارجمند این نظام در راستای مستندسازی دانش و تجارب خود کوشیده و آن را به‌صورت مکتوب در اختیار دانشجویان قرار دهند.

کتاب مبانی حقوق و قانون اساسی برای دانشجویان کلیه رشته‌های ترمی و پودمانی علمی - کاربردی در مقطع کاردانی به‌عنوان منبع اصلی درس مبانی حقوق و قانون اساسی به ارزش ۲ واحد معطوف به سرفصل‌های مصوب شورای برنامه‌ریزی آموزشی و درسی علمی کاربردی تألیف شده است. امید می‌رود علاوه بر دست‌اندرکاران نظام علمی - کاربردی، سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند و نقطه‌نظرات، پیشنهادات و انتقادات خود را از طریق پست الکترونیک mehdi.honarmand56@gmail.com برای مؤلف محترم ارسال نمایند تا ایشان بتواند در چاپ مجدد این اثر از آنها بهره‌مند گردد.

مرکز آموزش عالی علمی کاربردی

فرهنگ و هنر ۳۱ تهران

پاییز ۹۱

پیشگفتار

وجود درسی تحت عنوان «مبانی حقوق و قانون اساسی» از زمانی که این حقیر تدریس واحد درسی را تحت همین عنوان در واحدهای تحت نظارت دانشگاه جامع علمی - کاربردی آغاز نمودم، در اندیشه‌ام خطور نمود تا جهت تجمیع مباحث پیش گفته در یودمان‌های گذشته که به‌صورت جزوه دست‌نویس هسته اولیه آن را شکل می‌داد و نیز به‌عنوان منبعی که دانشجویان بتوانند به آن مراجعه نمایند و حداقل منبعی کمک درسی یا به‌صورت درسنامه‌ی سهل‌الوصول در دسترس باشد. لذا لازم به ذکر است که جهت تألیف اثر حاضر از راهنمایی‌های تألیف‌های ارزنده‌ای همچون، مقدمه علم حقوق دکتر ناصر کاتوزیان، مبانی و کلیات علم حقوق دکتر سید جلال‌الدین مدنی و سایر آثاری از این قبیل بسیار بهره‌ها بردم تا بتوانم به‌صورت غیرمستقیم بر محتوای اثر خود مهر تأییدی گذارده باشم.

در نگارش این کتاب سعی شده است تا در حد امکان مطالب علمی به زبانی ساده و قابل فهم برای دانشجویان بیان گردد. این کتاب می‌تواند علاوه بر دانشجویان حقوق برای سایر دانشجویان (نظیر رشته‌های روابط عمومی، امور فرهنگی، خبرنگاری) و سایر دست‌اندرکاران مسائل حقوقی بسیار مثمر و مفید باشد.

لازم به ذکر است که مطالعه تمامی مطالب این کتاب برای تمامی دانشجویان (بالاخص دانشجویان دانشگاه جامع علمی - کاربردی) است، زیرا مطالب به‌نحوی با یکدیگر پیوند دارند که باید تمامی مباحث مورد توجه قرار گیرند تا به حول قوه الهی هم زحمات اساتید محترم به هدر نرفته باشد و هم اینکه محسوساً و ظرفیت یک عنوان درسی در ۲ واحد جامه عمل پوشانده شده باشد.

در پایان لازم است از تمام کسانی که در شروع و به پایان رساندن این اثر، از جمله همسر که زحمت تایپ و ویراستاری را تقبل نمودند، کمال امتنان و تشکر را داشته باشم.

مehدی هنرمند

زمستان ۱۳۸۹

مقدمه

برای تمامی انسان‌هایی که در اجتماعات زندگی می‌کنند داشتن اطلاع حقوقی از محیط اطراف خود بسیار امری ضروری و لازم است. چرا که این احساس نیاز ناشی از این است که **اولاً**؛ گذشتگان با این عدم آگاهی زیان‌هایی را متحمل شده‌اند و **ثانیاً**؛ روابط پیچیده انسانی موجودات اجتماعی را بر آن می‌دارد تا برای تنظیم و تنسيق روابطشان پای‌بند به یک سری اصول حقوقی مدون باشند.

اما برای اشخاصی که دارای تحصیلات آکادمیک می‌باشند و در سطح جامعه به دلیل قبول مسئولیت‌های اجتماعی نیاز به یادگیری قواعد و مقرراتی که در قالب حقوق عرضه می‌شوند دارند؛ که داشتن اطراف بر موضوعات حقوقی و اینکه قواعد و مقررات با چه مبنای حقوقی شکل گرفته و در چه مسیری حرکت می‌کنند و نیز اینکه قانون اساسی (به عنوان قانون مادر) تا چه اندازه به انجام قواعد و مقررات الزام دارد و چگونه آنها را مورد حمایت قرار داده است لازمه برداشتن گام‌های موفق در اجتماع می‌باشد.

یکی از مهم‌ترین مباحث حقوقی این است که ما از مبانی حقوقی قواعد لازم‌الاجرا و نیز مبنا و ریشه آنها در قانون اساسی اطلاع داشته باشیم. نیز داشتن آگاهی از مفاهیم و معانی حقوقی، اهداف حقوق و تعاریف و ویژگی‌های قانون اساسی قبل از شناخت موضوعات حقوقی لازم و ضروری است. در این بین لازم به توجه است که علم حقوق همانند سایر علوم از ارتباط با سایر علوم بی‌نیاز نیست چرا که برای اینکه حقوق و قواعد آن بتوانند وسیله‌ای الزام‌آور برای ایجاد اهداف خود داشته باشند باید با علومی همچون جامعه‌شناسی، مذهب، اخلاق و... پیوندی نزدیک داشته باشند چرا که به نوعی این علوم مبنای شکل‌گیری حقوق هم به شمار می‌روند، زیرا اگر اجتماع و علم آن و اخلاق و مذهب نباشند، علم حقوق بر کدام ستون‌ها بنا می‌گردد!

در این مجموعه که از شش فصل تشکیل گردیده است، در **فصل اول** کلیات و مفاهیم در قالب تعریف حقوق و اهداف آن، تعاریف قاعده حقوقی و اهداف آن و قانون

اساسی مورد بحث قرار گرفته است. در فصل‌های دوم و سوم رابطه حقوق با سایر علوم و تقسیمات علم حقوق را بررسی می‌نمائیم. در فصل چهارم نیز جهت تطبیق نظام حقوقی خود که بسیار با نظام حقوقی اسلام پیوند تنگاتنگی دارد، با نظام‌های حقوقی دیگر، نظام‌های حقوقی معاصر را بحث و بررسی می‌نمائیم. در فصل پنجم همچنین منابع حقوقی را که از جهت اهمیت و کاربرد دسته‌بندی شده‌اند بحث می‌نمائیم. و نیز در فصل ششم قانون اساسی را در مفاهیم و معانی و در کشورمان بحث می‌نمائیم تا محتوای عنوان اثر تکمیل شده باشد و نیز نهادهای تأثیرگذاری همچون نهاد رهبری، مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای عالی امنیت ملی و سازمان صدا و سیما مورد بررسی قرار می‌گیرند.

در این مجموعه سعی بر آن شده است تا مفاهیم نه تنها برای دانشجویان حقوق بلکه برای سایر دانشجویان و کسانی که طالب یادگیری و شناخت مبانی قواعد و مقررات در اجتماع خود هستند، سودمند باشد.